

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת ויקרא ("פרשת החדש") תשע"ה

מה מלמד אותנו איסור חמץ

אדונייהו שהתנשא למלוך), אבל ה"מסילת ישרים" הבין, שהמדרש לא התכוין דוקא אליו, אלא בכל מצוה יש לחוש, שמא אם לא יזדרזו לעשותה, עלולים לצוץ מפריעים שונים, ומי יודע אם עוד יזכו לעשותה. לכן הזהירו חז"ל, שאם באה מצוה לידו של אדם - יזדרז ויעשנה. "ולא (כדי) להקל מעליו, כמי שמתאוה להשליך מעליו משאו, אלא מיראתו פן לא יזכה לגמור אותה" (לשון ה"מסילת ישרים" שם). ועוד, שעבודת ה' שנעשית בלי זריזות, מעידה על העובד שהוא עושה את הדברים מתוך הכרח וכפייה, ולא מתוך רצון ושמתה.

חמץ - רמז לגאווה

אבל אולי מותר לומר עוד הסבר, למה הקפידה התורה על איסור חמץ יותר משאר איסורי מאכלות שבתורה. החמץ הרי רומז למידת הגאווה, כפי שמסביר ה"חינוך" בטעם האיסור של "כָּל שֶׂאֵר וְכָל דְּבַשׁ לֹא תִקְטְרוּ מִמֶּנּוּ אִשָּׁה לֵה" (ויקרא ב, יא) - "לפי שהשאר מגביה עצמו, וכן הדבש מעלה רתיחתו הרבה; לכן נתרחקו, לרמוז כי תועבת ה' כל גבה לב" (ספר החינוך מצוה קי"ז). העיסה תופסת מקום מועט, אבל השאר שניתן בה גורם לה להתנפח ולהגדיל את ממדיה! דבר זה רומז למידת הגאווה, ולכן אין חֶפֶץ לֵה' בזבח כזה, כי "תועבת ה' כָּל גְּבַה לֵב" (משלי טז, ה). אדם שמקריב קרבן, צריך שי בטל את מידת הגאווה! שירגיש שהוא כאין וכאפס לעומת הקב"ה! לכן הרחיקה התורה את החמץ מעבודת המקדש, שהרי הוא מורה על עניין שכל כולו הפך ענין הקרבן (ספר החינוך שם).

המדה של פרעה היא הגבהות. "אֲשֶׁר אָמַר לִי יְאִרִי וְאֲנִי עֲשִׂיתָנִי" (יחזקאל כט, ג). המדה של משה רבינו זו הענוה, "מִי אֲנֹכִי פִי אֶלֶף אֶל פְּנֵי פְרַעֲה" (שמות ג, יא), "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עֲנָו מִפְּלִי הָאֲדָם אֲשֶׁר עָלַי פְּנֵי הָאֲדָמָה" (במדבר יב, ג). גם לשאר צדיקים יש ענוה. אברהם אבינו אומר "וְאֲנֹכִי עֶפְרָיִם וְאֶפְרָיִם" (בראשית יח, כז), דוד המלך אומר "וְאֲנֹכִי תוֹלַעַת וְלֹא אִישׁ" (תהלים כב, ז). מדת הצדיקים היא ענוה, ומדת הרשעים היא גבהות וגאווה. על זה רומז איסור חמץ בפסח, להתרחק מהגאווה, כי "תועבת ה' כָּל גְּבַה לֵב". זה אולי הענין שבגללו הקפידה התורה על חמץ יותר משאר איסורי אכילה שבתורה.

אפשר לומר על דרך הדרוש, שלכן חמץ בפסח אסור במשהו. איסורים אחרים הרי בטלים בשישים, אבל איסור חמץ הוא במשהו, מפני שגאווה אסורה גם במשהו. הרמב"ם הרי אומר, שבכל המדות צריכים לאחוז במדה האמצעית (הלכ' דעות פ"א ה"ד; ופ"ב ה"ב). לא ללכת לקיצוניות האחת, וגם לא לקיצוניות השניה. אבל בגאווה - שם צריך ללכת עד הקצה, שהרי משה רבינו ג"כ הלך בזה עד הקצה. "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עֲנָו מִפְּלִי הָאֲדָם אֲשֶׁר עָלַי פְּנֵי הָאֲדָמָה" (במדבר יב, ג). אף אחד לא יהיה כמשה רבינו, שהרי התורה מעידה שמה ענו יותר מכל האדם, אבל לפחות להשתדל להיות קרוב למשה עד כמה שאפשר. להתרחק מגאווה כמה שיותר. לכן חמץ אסור אפילו במשהו.

חומר איסור חמץ - ללמד על מדת הזריזות

בשבת הקרובה נקרא בע"ה "פרשת החודש", וזה סימן שאנו מתקרבים לחג הפסח. מתחילים כבר לנקות את הבתים מן החמץ, לאפות מצות, ולהתכונן לחג הגדול והקדוש שמתקרב.

התורה מצוה בפרשת החודש: "שִׁבְעַת יָמִים מִצֹּת תֹּאכְלוּ... וּשְׂמַרְתֶּם אֶת הַמִּצְוֹת" (שמות יב, טו-יז). כלומר, צריך לשמור את המצה שלא תחמיץ. והנה, בענין זה של מצות אכילת מצה ואיסור אכילת חמץ, ישנן הרבה מצוות בתורה: ישנו חיוב "עֲשֵׂה" לאכול כזית מצה בליל ראשון של פסח; ישנה מצוה של "שִׁבְעַת יָמִים מִצֹּת תֹּאכְלוּ" (שם, טו), שהיא לאו הבא מכלל עשה, שאם תרצה לאכל לחם בפסח, תאכל אותו מצה ולא חמץ [והגר"א סובר שמקיים מצות עשה כשאוכל מצה כל שבעה, אלא שאינו חיוב ("מעשה רב" אות קפ"ה; משנ"ב סי' תע"ה ס"ק מ"ה)]; ישנו לאו שלא לאכול חמץ בפסח, שענשו חמור מאד (כרת); ישנו איסור הנאה מחמץ בפסח; ישנו איסור בל יראה ובל ימצא (שם, יט), ישנו חיוב של "תִּשְׁפִּיתוּ שֶׂאֵר מִבְּחֵיכֶם" (שם, טו), איסור "לֹא תִזְבַּח עַל חֶמֶץ דָּם זֶבַחִי" (שם כג, יח), איסור אכילת חמץ אפילו בערב פסח אחרי חצות - הרבה מצוות, שכולן סובבות סביב הענין של איסור חמץ בפסח ואכילת מצה. גם חז"ל החמירו באיסור חמץ, ואמרו שחמץ בפסח אוסר את תערובתו אפילו במשהו, [שלא כשאר האיסורים, שבטלים בשישים (עי' או"ח סי' תמ"ז ס"א ומשנ"ב שם סק"א)]. נשאלת אפוא השאלה: למה החומרה הגדולה הזו וריבוי המצוות סביב איסור חמץ, יותר מבשאר איסורי מאכלות?

אולי מותר לומר כך: חומרתו של איסור חמץ, והמצוות הרבות סביבו, נובעות מכך שאיסור חמץ ומצות מצה מרמזים ליסוד הזריזות בעבודת ה'. הרי חז"ל דרשו: "וּשְׂמַרְתֶּם אֶת הַמִּצְוֹת" (שמות יב, יז) - אל תהי קורא 'אֶת הַמִּצְוֹת', אלא 'אֶת הַמִּצְוֹת'. כדרך שאין מחמיצין את המצות, כך אין מחמיצין את המצוות" (רש"י שם). כלומר, באיסור חמץ ובמצות מצה נרמז היסוד של זריזות בעבודת ה'. כשם שבמצוה כל אחד יודע, שאם לא תשגיח ולא תזדרז היא תחמיץ, כך גם במצוות. אם לא עושים אותן בזריזות, עלולים להחמיץ את המצוה. אמנם בשאר ימות השנה מותר לנו לאכול חמץ, אבל בשבוע של פסח התורה מרחיקה אותנו מאד מהחמץ, כדי ללמדנו "שכל מעשה הצדיקים במהירות" (במדבר י, ה), ובלי מהירות וזריזות זו - עבודת ה' לוקה בחסר גדול, כפי שמאריך הרמח"ל לבאר ב"מסילת ישרים" (פרק ד').

ה"מסילת ישרים" מביא בענין זה את דברי חז"ל, שכשצויה דוד המלך על עבדיו ללכת לגיחון ולמשוח שם את שלמה למלך, אמר בניהו בן יהודע: "אֲמֵן, פֶּן יֵאמַר ה'" (מל"א א, לו). מדוע היה צריך לומר כן? הרי המרחק מירושלים עד גיחון הוא קטן מאד, ומה כבר יכול למנוע את התכנית מלהתבצע? אומרים חז"ל: הרבה קטיגורין יעמדו מכאן ועד גיחון (ב"ר עו, ב). אפילו בזמן מועט כזה, כשיעור ההליכה מירושלים לגיחון, יכולים להיווצר כל מיני קיטרוגים ומעכבים. שם אמנם היה כבר מקטרג שהיה צריך לחשוש מפניו (והוא

איך הצליח משה להיות עניו?

מיוחד, כידוע. דבר זה מזכיר לנו, שגם קיום גזרת "גֵר יִהְיֶה זֶרְעֶךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם" וכו' (בראשית טו, יג), היה תוך דקדוק גדול מצדו של הקב"ה על שמירת מסגרת הזמן שנקבעה בגזרה. הרב מבריסק זצ"ל הרי באר, שגזרה זו כללה בעצם שתי גזירות: גזרת גלות - "גֵר יִהְיֶה זֶרְעֶךָ", וגזרת שעבוד - "וְעַבְדוּם וְעָנּוּ אִתָּם", ושתייהן נקבעו למשך "אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה"³ (שם). והנה, למעשה לא היו ישראל במצרים ארבע מאות שנה, אלא רק מאתיים ועשר שנים (רש"י שם). כיצד אפוא התקיימה גזירת "אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה"? ענו על זה חז"ל בשני אופנים: א) מניין ארבע מאות שנה התחיל כבר מלידת יצחק אבינו (רש"י שם), ב) המצרים הכבידו את עולם על ישראל יותר ממה שהיה בכלל הגזירה, וקושי נוסף זה היה שקול כארבע מאות שנות שעבוד של הגזרה המקורית⁴. ובאר הרב מבריסק, ששני תירושים אלו מכוונים כנגד שתי הגזירות הנ"ל. גזירת "גֵר יִהְיֶה זֶרְעֶךָ... אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" התקיימה על ידי שהמנין התחיל כבר מלידת יצחק, וגזירת "וְעַבְדוּם וְעָנּוּ אִתָּם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" התקיימה על ידי קושי השעבוד⁵.

והנה, שתי הגזרות הללו היו צריכות להתקיים במלואן, ואם אחת היתה נשלמת בעוד שהאחרת לא הושלמה עדיין, לא היו יכולים לצאת מצרים עד שתושלם גם השניה. מאידך גיסא, אם היו נשארים במצרים עד שתושלם הגזירה השניה, היו סובלים מן הראשונה יותר מארבע מאות שנה. הקב"ה היה צריך אפוא לסדר, ששתי הגזרות תסתיימנה ברגע אחד, כדי שלא ישארו אף רגע אחד מיותר במצרים. זהו שאומרים בהגדה של פסח: "ברוך המקום ברוך הוא... שהקב"ה חישב את הקץ לעשות" וכו'. מהו השבח הגדול בזה, שהקב"ה חישב מתי פלים ארבע מאות שנה מברית בין הבתרים? כל כך קשה למנות ארבע מאות שנה?! אלא השבח הוא על כך, שהקב"ה סידר שקושי השעבוד יהיה בדיוק במשקל כזה, כך ששתי הגזרות תושלמנה ברגע אחד ממש. הרי שגאולת מצרים מלמדת אותנו, שהנהגת ה' היא מדוקדקת מאד. אין אצלו "בערך". הכל נעשה בדקדוק גמור.

דיברתי פעם בבית הכנסת על כך, שבלייל הסדר צריך לדקדק לאכול כזית מצה בכדי אכילת פרס, ולא פחות מזה (לא בשיעור המצה, ולא במהירות האכילה). שאל אותי אחד הנוכחים: למה צריך לדקדק כל כך? מה יקרה אם יאכל "בערך" כזית בכדי אכילת פרס? עניתי לו, שאם יאכל "בערך" כזית בכדי אכילת פרס, הוא יישב אחרי מאה ועשרים שנה "בערך" בגן עדן!... כי אין "בערך". או שְׁקִימָתָא את המצוה, או שלא קִימָתָא. תפילין צריכות להיות מרובעות בדיוק, ולא "בערך", וגם צורת האותיות בתוכן צריכה להיות בדיוק כפי הנדרש, ולא "בערך". אם האל"ף היא רק "בערך" אל"ף, והבי"ת רק "בערך" בי"ת - התפילין פסולות לגמרי, ולא רק "בערך". גם סוכה ואתרוג צריכים להיות כשרים בדיוק ולא בערך, והנוטל אתרוג שהוא רק "בערך" כשר - לא עשה ולא כלום. כך גם בשאר המצוות, וכך גם במצה. אם אכלת כזית בכדי אכילת פרס, יצאת ידי חובה ומגיע לך גן עדן, ואם אכלת מעט פחות מכזית, או שאכלת כזית אבל בזמן שהוא מעט יותר מכדי אכילת פרס - לא יצאת ידי חובה, ולא מגיע לך גן עדן. פחות מהודר - מועיל, אבל "בערך" כשר - לא מועיל. משל למה הדבר דומה? למקרה שמספר הטלפון של מישהו הוא 1234567, ובמקום שלא לחייג כך, תחייג 1234568, שזה "בערך" אותו מספר!... כמובן שלא תשיג את האדם המבוקש, כי לא חייגת בדיוק את המספר הנכון. כך גם בקיום המצוות. צריך לעשות אותן בדיוק כפי שה' רוצה, ול"בערך" - אין ערך.

המצוה היא המפתח ליסוד הזה. לזכור מתוך הדיוק הנדרש במצות מצה, שגם בשאר המצוות נדרשת דקנות. אולי מחמת זה החמירה

חשבת, התורה אומרת "וְהָאִישׁ מִשֵּׁה עָנּוּ מְאֹד מִפְּלֵ הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה". במה משה ענו מכולם? - שהרי דוד המלך אומר על עצמו "וְאֲנִי תוֹלַעַת וְלֹא אִישׁ". התולעת היא בריה חלושה מאוד, אך בכל זאת יש לה כח לעשות משהו. אברהם אבינו היה עוד יותר עניו, ואמר: "אֲנִי עֶפְרָא וְאֶפְרָא". עפר ואפר הם פחות מתולעת, אינם יכולים לעשות כלום, אך בכל זאת, יש להם ממשות. אבל משה אומר "וְנִחַנּוּ מֶה" (שמות טז, ז). אפילו ממשות אין לנו. שום חשיבות ושום עצמיות. לדרגת הביטול הזו לא הגיע שום אדם, וגם לא יגיע שום אדם לעולם. והנה, "וְנִחַנּוּ מֶה" נאמר בלשון רבים. גם על משה וגם על אהרן. אם כך, למה רק על משה נאמר שהיה ענו מכל האדם אשר על פני האדמה? הרי גם אהרן ענו! נראה שהתשובה היא, היות ומשה במדרגה יותר גבוהה מאהרן, ממילא כשהוא מרגיש "וְנִחַנּוּ מֶה" זה יותר ממה שאהרן מרגיש "וְנִחַנּוּ מֶה". להיות במדרגה גבוהה כמו של משה, ובכל זאת להרגיש "וְנִחַנּוּ מֶה", זו הענוה הכי גדולה². ובאמת, איך משה מרגיש "וְנִחַנּוּ מֶה"? הקב"ה אומר לו לכתוב בתורה, "וְהָאִישׁ מִשֵּׁה עָנּוּ מְאֹד מִפְּלֵ הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה", אומר לו לכתוב "וְלֹא קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה, אֲשֶׁר יָדַע ה' פְּנִים אֶל פְּנִים" (דברים לד, י), ומשה מאמין בכל מה שכתוב בתורה - שהרי אין מי שמאמין בתורה יותר ממה רבינו - ובכל זאת הוא נשאר ענו. [אחרת, אי אפשר היה לכתוב בתורה "וְהָאִישׁ מִשֵּׁה עָנּוּ מְאֹד מִפְּלֵ הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה"]. איך יכול משה לכתוב על עצמו שבחים כאלה, ולהשאר ענו?

התשובה היא, שמשה לא מייחס את מדרגתו ואת מעשיו הגדולים לעצמו, אלא לקב"ה. ה' רצה להוציא את ישראל ממצרים ולתת להם תורה, ואני אינני אלא השליח. אם הקב"ה היה רוצה, היה יכול לשלוח מטאטא אל פרעה, והמטאטא היה מכה את פרעה. אבל הקב"ה לא בחר במטאטא להיות השליח, אלא בי. ואעפ"כ, לא נבחרתי בגלל איוז מעלה שהשגתי מעצמי, אלא הכל מתנת שמים. ממילא - אין מקום לגאווה והתנשאות, ואפשר בקלות להשאר ענו.

ובאמת, הקב"ה בעצמו רָמַז למשה להביט על עצמו בצורה כזו. כשהקב"ה נגלה למשה בפעם הראשונה (בסנה) ושולח אותו לדבר עם פרעה, שואל משה את ה': "מִי אֲנִי כִּי אֵלֶיךָ אֶלְפָּרְעָה?" (שמות ג, יא) עונה לו הקב"ה: "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ" (שם, יב). הוא לא עונה לו, "נבחרת לתפקיד זה מפני שאתה צדיק וחסיד וירא שמים", אלא "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ". כלומר, אני אהיה עמך, ואני אעשה את כל הפעולות, ולא אתה, ואני מאי נפקא מינה לך מי אתה?... ואכן, משה לא תולה את ההצלחה בעצמו, אלא רק בקב"ה. אין לו שום מחשבה עצמית ש"אני עשיתי", אלא רק הקב"ה עשה. זהו "עָנּוּ מְאֹד מִפְּלֵ הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה". שום דבר לא מעצמי ולא מכחי, אלא הכל מה'. כמובן, ה' מצדו בחר במשה בגלל המעלות שלו, אבל למשה ה' לא אומר שהוא הולך בגלל המעלות שלו. אתה הולך "כי אהיה עמך". עם ההרגשה הזאת משה חי כל השנים. הוא לא עושה שום דבר, אלא הכל נעשה רק מחמת "כי אהיה עמך".

השגחת ה' - בדקדוק גמור

אבל יתכן שהחומרה של איסור חמץ בפסח, לא באה רק כדי ללמדנו את ענין הזריזות, אלא גם כדי ללמד אותנו יסוד חשוב אחר באמונה, והוא - הדקדוק הגדול שישנו בהשגחת ה' בעולמו. הרי השמירה על המצות שלא יחמיצו, נעשית, בין השאר, ע"י שמירה מדוקדקת על מסגרת הזמן של ח"י דקות, ולשמירה זו דרוש מאמץ

ידוע מה שהסביר הסבא מסלבודקא [הגה"צ רבי נתן צבי פינקל] זצ"ל⁸ את התביעה שהיתה על יעקב אבינו שהסתיר את דינה בתיבה, כדי שלא יתן בה עֵשׂו את עֵינָיו וירצה לשאת אותה לאשה, "ולכך נענשו... ונפלה ביד שכס בן חמור" (רש"י בראשית לב, כג), כי מנע את האפשרות שדינה תחזיר את עשו בתשובה. וקשה: וכי זה באמת מה שנדרש מיעקב, לתת את בתו לעשו הרשע, בתקוה שתחזיר אותו בתשובה?! הרי ההלכה היא שאדם צריך להשתדל להשיא את בתו לתלמיד חכם וצדיק⁹, ולא לרשע, גם אם יש תקוה שתחזיר אותו בתשובה! ותירץ הסבא מסלבודקא כך: בפועל - עשה יעקב את הדבר הנכון, וגם חז"ל לא התכוונו שהיה צריך להשיא את דינה לעשו, ח"ו. אלא שיחד עם זה, "לא היה צריך לסגור את התיבה חזק מדי" (כלשונו של הסבא). כלומר, לא כאב לו מספיק הדבר הזה, שאינו יכול להשיא את בתו לעֵשׂו כדי להחזירו בתשובה. ועל כך נענש. זה דקדוק הדין עם גדולי ישראל. גם על נקודה כזאת, עד כמה כואב לו הלב כשעושה מה שמוכרח לעשות, ועד כמה לא כואב הלב. כמובן שעם גדולי עולם ה' מדקדק יותר, אבל באמת דקדוק זה קיים אצל כל אדם.

הלכות "בין הזמנים"

אנו מתקרבים לימי בין הזמנים. מספרים ששאלו את החזון אי"ש, אם צריך ללמוד בין הזמנים כמו באמצע הזמן. אמר החזון אי"ש: "לא צריך עד כדי כך. מספיק שתיים עשרה שעות ביום בלבד"! ... אני אינני אומר שצריך ללמוד שתיים עשרה שעות ביום בין הזמנים, אבל לקבוע עיתים לתורה - ודאי שצריך. לא צריך אחרי בין הזמנים לגשת לזמן החדש כמי שלא למד גמרא מימיו, שכל זמן יהיה מהמשך של הזמן הקודם לא דבר חדש, להשתדל ללמוד ג"כ בין הזמנים, בפרט בימים הקדושים של חג הפסח, שבהם מלבד החיוב הכללי של מצות תלמוד תורה, יש גם חיוב ללמוד תורה מצד הדין של "חציו לה' וחציו לכם", שחלק משמחת החג יהיה בתפילה ובתורה, לא רק באכילה ושתייה¹⁰. ולא רק ביו"ט כן, אלא גם בחול המועד, כפי שנראה ברמב"ם (הלכות יו"ט פ"ו ה"ז-ה"ט), שדין זה קיים גם בחוה"מ, ולא רק ביום טוב.

צריך לזכור להתפלל את התפילות במנין, לזכור את כל המצוות, את ספירת העומר שמתחילים לספור מיום שני של פסח, ושאר מצוות שצריכים לקיים. אבל בעיקר צריך לדעת שאין חופש מתלמוד תורה. יש חופש מהשיבה, כי הרבנים צריכים להתאורר קצת, וגם התלמידים צריכים להתאורר קצת, אבל אין זמן שבעצם פטורים בו מלימוד תורה. אלא שביטולה זהו קיומה, שע"י שנחים קצת בין הזמנים יש יותר כח ללמוד בזמן החדש הבעל"ט. אבל לא שיש איזה פטור מתלמוד תורה במשך כל חודש ניסן.

כמו כן, בין הזמנים הוא גם זמן מתאים לקיום מצות כיבוד אב ואם. אמנם גם בלימוד בשיבה בתוך הזמן מקיימים מצות כיבוד אב ואם, כי מה שהבן צומח להיות תלמיד חכם זהו הכבוד הכי גדול עבור הוריו, הן בעולם הזה, והן לאחר מאה ועשרים שנה, אבל בכל זאת, עד כמה שאפשר יש לכבד אב ואם גם כפשוטו, במושגים של עולם הזה, וההזדמנות הנאותה ביותר לזה היא בין הזמנים. להראות להורים, שלא הפסידו בן כששלחו אותו לשיבה, אלא להפך, הַרְוִיחוּ בן שמכבד אותם ומשתדל לעזור להם בכל יכולתו. לדאוג שאבא ואמא יוכלו להתגאות בזה שיש להם בן שלומד בשיבה.

בין הזמנים הוא גם הזדמנות לקדש את השם בין בני אדם, שיראו כיצד משפיעה התורה על לומדיה. חז"ל הרי אמרו, שתלמיד חכם הקורא ושונה ומכבד את הוריו ואת רבותיו, ודיבורו בנחת עם הבריות, הרי זה קידש את השם, והקב"ה אומר עליו: "שִׁרְיָאֵל אֲשֶׁר בָּרַךְ אֶתְפָּאֵר"

התורה כל כך באיסור חמץ יותר מבשאר איסורי מאכלות, כדי ללמד אותנו את הזהירות במצוות כל השנה. אולי כך מותר להסביר⁶.

דקדוק הדין בשמים

וכך גם משפט ה'. גם משפט ה' הוא מדויק, לא "בערך". שופט בשר ודם, גם אם ישתדל לשפוט בצדק, לא יוכל לשער את מידת העונש המדויקת המגיעה לנאשם, ולכן הוא גוזר עליו עונש "עגול": שנת מאסר, או שנתיים מאסר, וכיו"ב. לא שמענו שיפסקו לגנב "שנה, ארבעה חדשים, תשעה ימים, ושנים עשר חלקים". כי שופט בשר ודם לא יכול לקבוע את מידת העונש המדויקת המגיעה לנאשם, לאחר ההתחשבות בכל הנסיבות שגרמו לו לפשוע. המשפט שלו הוא רק "בערך". אבל אצל הקב"ה זה לא כך. אצלו כן שייך לתת עונש בשיעור כזה, וכשיעבור שיעור הזמן שנקצב לחוטא - לא ישאיר אותו הקב"ה בבית הסוהר אפילו שניה אחת יותר. בדין רק מה שמגיע לו הוא יקבל. לא פחות, וגם לא יותר.

ועוד דבר: שופט בשר ודם יכול לפעמים להתחשב במשפחת הנאשם, אבל רק עד גבול מסוים, ופעמים רבות משפחת הנאשם סובלת רבות מהעונש שמקבל יקירם, בלא שמגיע להם שום עונש (בדיני בשר ודם). למשל: אם אביו של הנידון למלקות יצטער מן העובדה שבנו יקבל ארבעים מלקות, אין אפשרות לבית דין של מטה לפטור את הנידון ממלקות מחמת זה. הם חייבים להלקותו. מה שאין כן אצל הקב"ה. הקב"ה דואג לכך, שלא יגיע לשוב או חבר של הנידון צער שלא מגיע לו, ואם משהו מצטער כתוצאה מהעונש שהוטל על הנידון, זה רק מפני שהגיע לו הצער הזה. "א-ל אַמְוֹנָה וְאֵין עֹלָם" (דברים לב, ד). איש לא יקבל צער יותר ממה שמגיע לו.

אחד הגדולים, כשהיה חולה, ביקש שרבים יתפללו עליו. והסביר שמבקש זאת לא רק מפני שתפילת הרבים עוזרת, אלא גם מפני שאם יש אדם אחד שמצטער על זה שהוא חולה ולא מגיע לו הצער הזה, הרי זה גופא יגרום לו שיכריא. כי הקב"ה "תָּמִים פְּעָלוֹ" (שם), ולא שייך שיעניש אדם מסויים, אם אדם אחר יסבול מכך שלא בצדק. הכל מדקדק עד הסוף. לכן, אם משהו ח"ו חולה, הרי אחת העצות היא להצטער עליו, כי אולי לאחד מאיתנו לא מגיע הצער הזה, וממילא זה גופא יגרום לכך, שהקב"ה "יאליץ" לרפא את החולה.

על אשתו של הגר"א ז"ל מסופר, שקבעה עם חברתה הטובה, שמי שתגיע ראשונה לעולם האמת - תתגלה בחלום לחברתה, ותספר לה מה נעשה עמה בעולם העליון. לימים נפטרה החברה לבית עולמה, ואכן לאחר זמן היא התגלתה אל אשת הגר"א בחלום, ואמרה לה כך: "לא מרשים לי לספר הרבה, אבל דבר אחד הִרְשׁוּ לי לספר לך. זוכרת שהלכנו פעם לאסוף כסף לצדקה, וראינו מרחוק את פלונית ונפנפנו לה בידינו כדי לעצור אותה ולקחת ממנה צדקה? - גם את אותה נפנוף קל הזכירו לי בעולם האמת!" הרי שאפילו נפנוף קל ביד מביאים בחשבון בשמים⁷.

הסתפקתי במעשה זה, מה הכונה בו. האם הכונה היא שאת טירחת הנפנוף ביד, גם אותה מביאים בחשבון הזכויות, או אולי הכונה היא להפך, שאותו נפנוף ביד לא היה לפי כבודה של אותה אשה. אולי לפי כבודה היה צריך לגשת אליה, ולא לנפנוף לה ביד מרחוק, וא"כ הנפנוף הצטרף בשמים לחשבון העבירות, ולא לחשבון הזכויות. ויכול גם להיות, ששני הדברים נכונים. אותו מעשה עצמו, יכול להצטרף גם לחשבון הזכויות וגם לחשבון העבירות. אינני אומר ח"ו שכך היה אצל אשת הגר"א, אבל כעקרון יתכן, שעל מעשה אחד שאדם עושה יש גם חשבון לזכות וגם חשבון לחובה.

הראשון, שהרי הכל בא מכחו. זו היא קרן קיימת לדורי דורות, של תורה ויראת שמים שבאו בזכותו. נשתדל ששם שמים יתקדש על ידנו, גם במצוות שבין אדם למקום וגם במצוות שבין אדם לחברו, ובע"ה נזכה לחזור לזמן הבא בכוחות רעננים, ואם נזכה עוד יותר נחזור עוד לפני זה, להקריב את קרבן הפסח בהר הבית במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

(ישעיהו מט, ג). אנשים לומדים ממנו שכדאי להיות תלמיד חכם, וכדאי לשלוח את הבן לישיבה. אבל אם קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ואיננו מכבד את הוריו או את רבותיו ואין דיבורו בנחת עם הבריות, הרי זה חילל את השם ח"ו, שהרי לומדים ממנו כאילו ח"ו לא כדאי לשלוח את הבן לישיבה (יומא פו, א). צריך א"כ להשתדל לקדש את השם בכל מקום שנמצאים. להראות שבני ישיבה מכבדים את הוריהם, עוזרים להם כמה שאפשר, ומתנהגים כראוי גם לשאר בני המשפחה ולשכנים. זהו הרי קידוש השם האמיתי, שאנשים ירצו שגם הבנים שלהם יהיו תלמידי חכמים, וישלחו גם את הבנים שלהם לישיבות. ומי שזוכה לזה, שבגללו מישוהו ישלח את בנו לישיבה, הרי כל הזכויות של אותו בן ישיבה נזקפות גם לזכותו¹¹. ואם אותו בן ישיבה ישלח אח"כ את בנו שלו לישיבה, גם זכויות אלו יזקפו לזכותו של

1. ולכן מסימני החימוץ הוא, שהבצק שהה "עד שהגיע לה שמייע קול בזמן שאדם מכה בידו עליו" (רמב"ם הלכ' חמץ ומצה פ"ה ה"ג), שכן דרכו של בעל גאווה, שאם פוגעין בו אפילו קצת, כבר הוא משמייע קול וצווח ככרוכיא, ואינו שפל וסבלן לשתוק.
2. וב"נפש החיים" כתב, שאף שגם את אהרן כלל משה עמו בזאת הבחינה, זהו מפני שתלונת בני ישראל היתה על שניהם ["מי יתן מותנו ביד ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתָנוּ עַל סֵיר הַבְּשָׂר בְּאֶכְלָנוּ לֶחֶם לְשֹׁבַע, פִּי הוֹצֵאתָם אֲתָנוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהַמִּית אֶת כָּל הַקָּהָל הַזֶּה בְּרָעַב"], ולכן הַשִּׁיבָם מִשָּׁה בְּלִשׁוֹן רַבִּים, וְכָלל גַּם אֶת אֶהֱרֹן עִמּוֹ בְּאִמְרוֹ "וְנַחֲנוּ מֵה'". אבל העינינו לא נקבע מראש (עי' רמב"ן בראשית טו, יג). ולדעת האב"ע, גם משך ימי הגירות לא נקבע מראש, ורק דבר אחד נקבע מראש, שקץ הגאולה יהיה לאחר שיעברו ארבע מאות שנה מברית בין הבתרים (עי' רמב"ן שם).
4. ולכן, לאחר שבא משה לדבר עם פרעה בפעם הראשונה להוציא את בני ישראל ממצרים, הכביד פרעה את ידו עליהם, עד שמשה צעק על כך לה': "ה', לְמַה הִרְעַתָּה לְעַם הַזֶּה, לְמַה זֶה שָׁלַחְתָּנִי. וּמֵאֲזוּ בְּאֶתִי אֶל פְּרַעֲה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ, הֲרַע לְעַם הַזֶּה" וכו' (שמות ה, כב-כג). וה' לא ענה לו על שאלתו, למה עשה כן. אבל הטעם לזה היה, כי ה' רצה למהר להוציאם ממצרים, ולכן היה מוכרח לגבור תוקף השעבוד, כדי שבזה תושלם גזירת הגלות קודם זמנה (דרושים נחמדים ממהר"ם ש"ף שנדפסו בסוף חידושיו למס' חולין - פרשת שמייני). [וכתב הצ"ח (פסחים קטז, ב ד"ה במשנה), שבגלותו עתה הוא להפך, שאריכות הזמן משלים קושי השעבוד, כי אין לנו כח לסבול עול השעבוד כפי שהיה צריך להיות עלינו ע"פ הגזירה, ולכן במקום זה מאריך עלינו הקב"ה זמן הגלות, ומיקל מעלינו קושי השעבוד. וכן כתבו השם משמואל (ויגש תרע"ז) והשפת אמת (פסח תרמ"ב ד"ה בשיר השירים)].
5. יש שפירשו, ששתי גזירות אלו נרמזות בפסוקים: "הוא אֶהְרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר ה' לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל צְבָאָתָם, הֵם הַמִּדְבָּרִים אֶל פְּרַעֲה מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן" (שמות ו, כו-כוז). דלכאורה כפל לשון יש כאן. אלא שהפסוק הראשון מכוון כנגד גזרת "גַּר יִהְיֶה יִרְעָף בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם", ולכן נאמר בו "אֲשֶׁר אָמַר ה' לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", היינו מגזרת הגלות. והפסוק השני מכוון כנגד גזרת השעבוד, ולכן לא נאמר בו "מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", אלא "הֵם הַמִּדְבָּרִים אֶל פְּרַעֲה מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם" - היינו מן השעבוד למצרים עצמם. [ולכן בפסוק הראשון נאמר: "אֲשֶׁר אָמַר ה' לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל צְבָאָתָם", ופירש"י: "כל צבאם לשבטיהם", ואילו בפסוק השני לא נאמר "להוציא את בני ישראל ממצרים על צבאם", משום שגזרת הגלות שעליה מדבר הפסוק הראשון, היתה על כל שבטי ישראל, לכן נאמר שם "עַל צְבָאָתָם". אבל גזרת השעבוד עליה מדבר הפסוק השני לא היתה על כל השבטים, דשכט לוי לא נשתעבד (רש"י שמות ה, ד), לכן לא נאמר שם "עַל צְבָאָתָם", דלא כל השבטים נכללו בגזרה זו].
6. ועי' "משך חכמה" (שמות יב, כב) שכתב עוד טעם למה הרבתה התורה בסייגים וגדרים וחומרות בפסח ובחמץ; מפני שגם במצרים, הגם שישראל עברו שם על גופי תורה, שהיו עובדי ע"ז והפרו ברית המילה, אבל על הסייגים והגדרים שמרו ביותר, שלא שינו שמם ולא שינו לשונם וכו', וזהו עיקר גדול בגלות, לשמור על גדרים אלו כדי שלא יתבוללו בגוים, ובזכות זה נגאלו ממצרים. וכדי לעשות זכר לענין זה, עשתה גם התורה גדרים רבים בפסח ובחמץ, כדי ללמדנו ששמירת הגדרים והסייגים זהו עיקר גדול בכל גלות, ושבזכות זה זוכים להגאל.
7. המעשה מובא בספר "שערי אורה" להגאון רבי מאיר צבי ברגמן שליט"א, חתנו של הגר"מ שך זצ"ל (ח"ב עמ' פ"א), בשם הגר"י מבריסק זצוק"ל, שסיפר, שעובדא זו מקובלת בביתם איש מפי איש עד הגר"ח מוולאז'ין זצ"ל (תלמידו של הגר"א ז"ל). [מהספר "שערי אורה" הועתק מעשה זה גם אל הקובץ התורני "ישורון" (שנת תשנ"ט עמ' תשי"ז)]. ועי' בגמ' (סוטה מו, ב) על כנעני אחד שעזר לישראל בכיבוש הארץ, שהראה להם את מבוא העיר בית אגל-ל, שמשם יוכלו להכנס ולכבשה. ואמרו בגמרא: "במה הראה להם? - חזקיה אמר, בפיו עקם להם. ר' יוחנן אמר, באצבעו הראה להם". הרי שעשה מעשה קלוז וזניח, ואעפ"כ זכה עבור מעשה זה לשכר גדול ועצום, "לו ולזרעו עד סוף כל הדורות", כמבואר בגמ' (שם).
8. הסבא רבא של אשת מורנו הרב שליט"א. [נפטר בכ"ט בשבט תרפ"ז].
9. עי' ברכות לד, ב וכתובות קיא, ב.
10. כתב הספורנו על הפסוק "מוֹעֲדֵי ה' אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרְאֵי קֹדֶשׁ, אֲלֵהֶם מוֹעֲדֵי" (ויקרא כג, ב): "מוֹעֲדֵי ה' אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרְאֵי קֹדֶשׁ... הכונה בהם, שעם שמחת היום שישמח ישראל בעושיו, יהיה העסק בקצתו בעסקי קדש, כאמרם ז"ל: יום טוב - חציו לה' וחציו לכם... ואמר: אותם מועדים שתקראו אותם מקראי קדש - פירוש אסיפות עם לעסקי קדש... אֲלֵהֶם מוֹעֲדֵי. הם אותם המועדים שארצה בם. אמנם כשלא תקראו אותם מקראי קדש, אבל יהיו מקראי חול, ועסק בחיי שעה ותענוגות בני האדם בלבד - לא יהיו מוֹעֲדֵי, אבל יהיו מוֹעֲדֵיכֶם שְׂנֵאָה נִפְשִׁי (ישעיהו א, יד)".
11. כי "מי שאין מתקן אלא נפשו בלבד, תהיה זכותו מעטה. ומי שמתקן נפשו ונפשות הרבה, תכפל זכותו כפי זכויות כל מי שיתקן לאלקים" (חובות הלבבות שער אהבת ה' פ"ו).